

st. kpt. dr Izabella GRABOWSKA-LEPCZAK
kpt. mgr Monika TRYBON
kpt. mgr inż. Marek KWIATKOWSKI
Katedra Analiz i Prognoz Bezpieczeństwa
Zakład Planowania Zintegrowanego, SGSP

TRANSFORMACJA ORAZ PERSPEKTYWY ROZWOJU EDUKACJI DLA BEZPIECZEŃSTWA W POLSCE

W artykule przedstawiono problematykę edukacji społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa jako najbardziej efektywną, a także najtańszą formę przeciwdziałania zagrożeniom. Proces ten zwany powszechnie edukacją dla bezpieczeństwa stanowi podstawową drogę kształtowania bezpieczeństwa ludności. Ma ogromny wpływ na wiedzę i umiejętności konieczne do prawidłowego zachowywania się na wypadek zagrożeń. Głównym celem tej edukacji jest rozwijanie świadomości całego społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa oraz wykształcenie nawyków wzmacniających bezpieczeństwo.

Education of the society regarding security is in fact the cheapest and the most effective form of preventing the dangers. It constitutes a fundamental way of building population's safety. It also has a great influence upon the attitudes, values, knowledge and skills required for proper behavior in case of danger. Education is one of the basic ways of shaping the society. Behaviors, attitudes and knowledge, which together constitute people's consciousness – all depend on the level of education.

Jednym z przejawów zmian w postrzeganiu edukacji związanej z bezpieczeństwem w naszym kraju jest fakt, iż po 42 latach z polskich szkół zniknie przysposobienie obronne. Już we wrześniu 2009 roku w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych pojawił się nowy przedmiot: edukacja dla bezpieczeństwa. Warto nadmienić, że podobne zmiany zostały wprowadzone już większości krajów Unii Europejskiej.

Edukacja społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa jest najbardziej efektywną, a także najtańszą formą przeciwdziałania zagrożeniom. Warto zdać sobie sprawę, iż edukacja stanowi podstawową drogę kształtowania bezpieczeństwa ludności. Ma ogromny wpływ na wiedzę i umiejętności konieczne do prawidłowego zachowywania się na wypadek zagrożeń.

W nowocześnie pojmowanej edukacji duży nacisk kładzie się na możliwość rozwijania osobowości, a nie tylko na spełnianie oczekiwań wobec danego przedmiotu nauczania. Głównym celem tej edukacji jest ukazanie potrzeby rozwijania świadomości całego społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa oraz wykształcenie nawyków wzmacniających je. Wymaga to zaangażowania wielu instytucji, poczynając od rodziny i szkoły, a na mediach i władzy publicznej kończąc.

Współczesne procesy edukacyjne poddawane są stałym przeobrażeniom, umożliwiając spełnienie potrzeb poszczególnych grup społecznych. Obecnie duży nacisk kładzie się na rozwijanie osobowości i świadomości ludzi. Rozwój edukacji społecznej wiąże się ściśle z refleksją nad człowiekiem i jego funkcjonowaniem oraz środowiskiem.

Według Władysława Kopalińskiego edukacja to przede wszystkim wychowanie i kształcenie (łac. *educatio* 'wychowywać; kształcić')¹.

Współcześnie wyróżnia się cztery główne nurty edukacji:

- zdobywanie wiedzy,
- umiejętność uczenia się,
- umiejętność zrozumienia innych,
- własny rozwój.

Edukacja dla bezpieczeństwa to ogół procesów oświatowo-wychowawczych realizowanych głównie przez rodzinę, szkołę, środki masowego przekazu, organizacje młodzieżowe, stowarzyszenia oraz przeznaczone do tego instytucje rzą-

¹ W. Kopaliński: Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych. Muza S.A., Warszawa 1999, s. 140.

dowe i samorządowe których zadaniem jest upowszechnianie wartości, zdobywanie i przekazywanie wiedzy oraz umiejętności niezbędnych do zapewnienia bezpieczeństwa narodowego².

Edukacja jest jedną z podstawowych dróg kształtowania bezpieczeństwa. Od poziomu edukacji zależą postawy, wartości, wiadomości, czyli świadomość ludzi oraz umiejętności niezbędne w zapobieganiu i radzeniu sobie w sytuacji zagrożeń³.

W zależności od rodzaju zagrożeń wyróżnić można następujące obszary edukacji dla bezpieczeństwa:

- edukacja dla bezpieczeństwa politycznego – ogół oddziaływań oświatowo-wychowawczych ukierunkowanych na kształtowanie kultury politycznej państwa;
- edukacja dla bezpieczeństwa militarnego – kształcenie i wychowanie obronne zmierzające do zachowania niepodległości narodu i państwa oraz ochrony życia i ludzi w stanach zagrożenia czasu wojny;
- edukacja dla bezpieczeństwa gospodarczego – kształtowanie świadomości ekonomicznej;
- edukacja dla bezpieczeństwa publicznego – kształtowanie świadomości prawnej oraz postaw i zachowań w sytuacjach zagrażającym obywatelom i porządkowi publicznemu;
- edukacja dla bezpieczeństwa psychospołecznego – kształtowanie moralności społeczeństwa i postaw;
- edukacja dla bezpieczeństwa ekologicznego – harmonijne współzycie ludzi z przyrodą, kształtowanie postaw i zachowań proekologicznych⁴.

Edukacja dla bezpieczeństwa jest procesem ciągłym, obejmującym szereg działań, do których należą m.in.:

² Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP. Praca zbiorowa pod red. R. Stępnia, Warszawa 1998.

³ Patriotyzm, obronność, bezpieczeństwo. Praca zbiorowa pod red. E.A. Wesołowskiej, A. Szerauca. Warszawa 2002, s. 56–62 i s. 218–226.

⁴ Por. B. Rudnicki: Edukacja dla bezpieczeństwa i jej interpretacja, W: Edukacja dla bezpieczeństwa. Materiały konferencyjne, Warszawa 1994; T. Siuda: Edukacja dla bezpieczeństwa w wybranych czasopiśmiech, W: Edukacja do bezpieczeństwa i pokoju w obliczu wyzwań XXI wieku. Edukacja do bezpieczeństwa pokoju i praw człowieka, cz. 2. Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2001, s. 116–117.

- przekazywanie wiedzy w zakresie występowania zagrożeń;
 - kształtowanie „bezpiecznych” zachowań i postaw;
 - motywacja do podejmowania działań mających na celu zapewnienia bezpieczeństwa;
 - upowszechnianie koniecznej wiedzy oraz umiejętności z zakresu przeciwdziałania zagrożeniom;
 - uświadomienie skali oraz rodzaju potrzeb w sytuacjach trudnych;
 - rozwijanie poczucia odpowiedzialności za podejmowanie określonych działań;
 - wyrabianie odpowiednich nawyków zachowania się w sytuacjach zagrożenia;
 - pielęgnowanie wartości w odniesieniu do życia i zdrowia człowieka⁵.
- Cały ten proces ilustruje następujący diagram⁶ przedstawiony na rys. 1.

OSIĄGNIĘCIE WYMAGANEGO POZIOMU WIEDZY

PODTRZYMANIE TEJ WIEDZY

UMIEJĘTNOŚCI

Rys. 1. Diagram wskazujący proces przekazywania wiedzy i kształtowania umiejętności w zakresie bezpieczeństwa

Źródło: [12].

Edukacja dla bezpieczeństwa dotyczyć powinna całego społeczeństwa. Istotne jest jednak to, aby zastosować odpowiednie formy edukacji i za pomocą nich dotrzeć do wszystkich grup społecznych, a przede wszystkim do mieszkańców terenów szczególnie narażonych na występowanie sytuacji o charakterze nadzwyczajnym⁷.

⁵ J. Gołębiowski: Edukacja dla bezpieczeństwa. *Edukacja dla Bezpieczeństwa. Czasopismo dla dyrektorów szkół i nauczycieli* 2001, nr 1(2), s. 50–54.

⁶ J. Szewczyk: Nowoczesne środki dydaktyczne w upowszechnianiu wiedzy w zakresie edukacji dla bezpieczeństwa. *Edukacja dla Bezpieczeństwa* 2006, nr 1 (27), s. 21–23.

⁷ J. Gołębiowski: Bezpieczeństwo społeczeństwa wobec współczesnych wyzwań. *Edukacja dla Bezpieczeństwa* 2006, nr 1 (27), s. 50–54.

Kształcenie w zakresie bezpieczeństwa odnosi się do całego społeczeństwa, tak więc proces ten obejmuje zarówno dzieci, młodzież, jak i osoby dorosłe. Bezpośrednia edukacja dorosłych jest trudna, ponieważ w zorganizowanej formie można ją prowadzić jedynie w postaci dobrowolnych kursów i szkoleń. Dlatego też w wielu krajach na świecie wykorzystuje się w edukacji dorosłych (głównie środowiskowej) oddziaływanie dzieci na rodziców i dorosłych. Taka współpraca różnych grup społecznych lub zawodowych przyczynia się również do integracji środowiska lokalnego. Integracja, kształtowanie poczucia przynależności do wspólnoty, tworzenie więzi środowiskowych i międzypokoleniowych zwiększa poczucie odpowiedzialności za stan środowiska lokalnego, a w sytuacjach kryzysowych – poczucie bezpieczeństwa mieszkańców⁸.

Tworzenie programów z zakresu edukacji społeczeństwa wiąże się z koniecznością wprowadzenia określonych elementów filozofii takich jak wartości czy normy zachowania⁹. Zapewnienie potrzeby bezpieczeństwa ludności wiąże się ze świadomością zagrożeń występujących we współczesnym świecie. Świadomość ludzi na temat otaczających ich zagrożeń jest powiązana z oczekiwaniem zapewnienia im bezpieczeństwa¹⁰.

R. Krawczyński przyjmuje następujące twierdzenia związane z edukacją społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa:

1. Skuteczność działania społeczeństwa demokratycznego jest umiejętnością samoorganizacji oraz zaangażowania w sprawy społeczne i regionalne, włączając w to zapewnienie sobie bezpieczeństwa.
2. Żadne, nawet najlepiej zorganizowane społeczeństwo, państwo nie jest w stanie wyeliminować wszystkich zagrożeń.
3. Ochrona ludności i ratowanie życia ludzkiego to dziedziny, które powinny podlegać stałemu doskonaleniu i rozwojowi.
4. Współpraca w zakresie poprawy bezpieczeństwa powinna wiązać się zarówno z inicjatywą samorządu terytorialnego, jak i społeczeństwa.

⁸ K.M. Zaczek-Zaczyński: O skuteczności wdrażania i zarządzania szkolną edukacją dla bezpieczeństwa. *Edukacja dla Bezpieczeństwa* 2006, nr 3 (29), s. 10–12.

⁹ A. Papuziński: Filozofia zrównoważonego rozwoju jako subdyscyplina badań filozoficznych. *Problemy ekorozwoju. Studia filozoficzno-socjologiczne* 2007, nr 2, s. 35.

¹⁰ K. Denek: Szkolnictwo wyższe u progu nadchodzącego stulecia, W: *Edukacja w wyższych szkołach wojskowych*. Praca zbiorowa pod red. R. Stępnia. AON, Warszawa 2001, s. 24–38.

5. Zakres tej działalności powinien uwzględniać potrzeby ludności w tym zakresie oraz specyfikę terytorialną, ekonomiczną i społeczną.
6. Należy uświadamiać ludzi, że każdy z nas ma wpływ na własne bezpieczeństwo.
7. Wspólne i skoordynowane działania wszystkich elementów i sektorów ochrony ludności mogą przyczynić się do skutecznego przeciwdziałania zagrożeniom oraz minimalizować ich skutki.
8. Przygotowanie społeczeństwa na wypadek występowania sytuacji o charakterze nadzwyczajnym jest konstytutywnym etapem w obszarze ochrony ludności. Realizacją tego zadania zajmuje się edukacja społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa.
9. Skuteczność ochrony ludności i poziom świadomości na temat zagrożeń zależy nie tylko od sposobów edukacji, ale również od momentu jej rozpoczęcia. Edukacja w tym zakresie obejmować powinna również najmłodsze dzieci.
10. Duże rezultaty w zakresie edukacji społeczeństwa osiąga się, bazując na doświadczeniach i rozwiązaniach przyjętych w innych krajach¹¹.

Aby społeczeństwo było odpowiednio przygotowane do prawidłowych postaw i zachowań, w sytuacjach niebezpiecznych potrzebne jest wsparcie ze strony samorządu lokalnego oraz władz państwowych. Działania informacyjne w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom powinny być poparte poprzez odpowiednio przygotowaną edukację dzieci, młodzieży oraz osób dorosłych. Dużą rolę do spełnienia przypisuje się organizacjom społecznym i pozarządowym. Mają one duże możliwości działania w tym zakresie. Formy działania w edukowaniu społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa są różnorodne.

Edukacja dzieci i młodzieży w szkołach ogrywa szczególną rolę w kształtowaniu bezpiecznych zachowań i postaw. Na świecie istnieją tendencje, aby elementy bezpieczeństwa wprowadzać bardzo wcześnie do procesu wychowania i edukacji społecznej. W Polsce zauważyć można wprowadzanie tej tematyki już na etapie edukacji przedszkolnej, kiedy przekazywane są informacje o zagrożeniach, z którymi zetknąć się mogą dzieci na co dzień. Jednakże, aby efekty edukacji społecznej w zakresie bezpieczeństwa były wysoce zadowalające, potrzebny jest

¹¹ R. Krawczyński: Samoobrona powszechna, obrona cywilna i zarządzanie kryzysowe a edukacja społeczeństwa w zakresie ochrony ludności, W: Katastrofy naturalne i cywilizacyjne, zagrożenia i reagowanie kryzysowe. Praca zbiorowa pod red. M. Żubra. Wrocław 2006, s. 21–22.

system, który wprowadzałby nie tylko wcześniej tę tematykę do procesu edukacji, ale również zakładałby kontynuację w ciągu całego okresu edukacji oraz obejmował osoby dorosłe, znajdujące się już poza procesem oświaty¹².

Bazując na doświadczeniach krajów europejskich, należy wymienić inną formę podnoszenia poziomu bezpieczeństwa na danym obszarze, którą jest integracja środowisk lokalnych. Wiąże się to z kształtowaniem poczucia przynależności do wspólnoty oraz tworzenia więzi środowiskowych. Zapoczątkowany kilka lat temu w Skovde (Szwecja) program „Bezpieczne gminy” został przeniesiony na polskie warunki i realia (m.in. w Tarnowskich Górach). Tworzenie tego programu polega przede wszystkim na analizie najważniejszych i najbardziej prawdopodobnych zagrożeń w danej gminie. Realizacja natomiast polega na stałej współpracy ze społecznością lokalną, która zostaje zaangażowana we wszystkie praktyczne działania mające na celu poprawę bezpieczeństwa. Prowadzone w Szwecji programy cieszą się ogromną popularnością i przynoszą bardzo dobre rezultaty w odniesieniu do integracji społeczności lokalnych oraz podnoszenia wiedzy i umiejętności w zakresie bezpiecznych zachowań.

Istotnym elementem rozważań nad perspektywami rozwoju edukacji dla bezpieczeństwa jest analiza literatury z tego zakresu, która pozwoliła na sformułowanie następujących wniosków:

- Literatura związana bezpośrednio z edukacją dla bezpieczeństwa stale się rozwija. Obecnie opierać się można głównie na opracowaniach dotyczących prób zdefiniowania obszaru oraz materiałach konferencyjnych opisujących efekty działań praktycznych. Nadal bardzo często edukacja dla bezpieczeństwa utożsamiana jest z edukacją obronną społeczeństwa. Jednakże należy pamiętać, że edukacja obronna stanowi jeden z obszarów edukacji społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa. Warto podkreślić, że wyróżnić możemy jeszcze edukację dla bezpieczeństwa politycznego, gospodarczego, militarnego, psychospołecznego, ekonomicznego i inne.
- Pozytywny jest fakt, że edukacja dla bezpieczeństwa jest terminem interdyscyplinarnym, dlatego też można posiłkować się bogatą literaturą z innych

¹² Por. Z. Kwasowski: *Bezpieczeństwo w kształceniu nauczycieli*, s. 33–38; M. Staszczak: *Edukacja dla bezpieczeństwa – inwestycja w przyszłość*, W: *Bezpieczeństwo i prawa człowieka. Edukacja do bezpieczeństwa i praw człowieka*, cz. 2. Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2004, s. 87–88.

dyscyplin nauki, które związane są z procesem edukacji społeczeństwa. Pojęcie to związane jest ściśle z filozofią, pedagogiką, edukacją i innymi.

- Analiza źródeł literatury obejmujących edukację dla bezpieczeństwa wskazuje przede wszystkim na następujące rodzaje opracowań: próby wyjaśnienia pojęcia, wypracowanie definicji; wskazanie celów; wytypowanie podstawowych obszarów; przekazywanie praktycznych działań związanych z propagowaniem i realizowaniem edukacji dla bezpieczeństwa.

Edukacja społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa jest niezwykle istotnym tematem, który wymaga zaangażowania zarówno władz państwowych, odpowiednich służb, organizacji oraz całego społeczeństwa. Tylko kompleksowe, cykliczne i zakrojone na szeroką skalę działania angażujące całe społeczeństwo mogą przynieść oczekiwane efekty – podniesienie poziomu świadomości społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa.

PIŚMIENNICTWO

1. M. Ożóg-Radew, R. Rosa (red.): *Bezpieczeństwo i prawa człowieka. Edukacja do bezpieczeństwa i praw człowieka, cz. 2*. Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2004.
2. K. Denek: *Szkolnictwo wyższe u progu nadchodzącego stulecia*, s. 24–38, W: *Edukacja w wyższych szkołach wojskowych*. Praca zbiorowa pod red. R. Stępnia. AON, Warszawa 2001.
3. R. Stępień (red.): *Edukacja w wyższych szkołach wojskowych*. AON, Warszawa 2001.
4. J. Gołębiewski: *Bezpieczeństwo społeczeństwa wobec współczesnych wyzwań*, W: *Edukacja dla Bezpieczeństwa. Czasopismo dla dyrektorów szkół i nauczycieli* 2001, nr 1(2).
5. W. Kopaliński: *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*. Muza S.A., Warszawa 1999.
6. R. Krawczyński: *Samoobrona powszechna, obrona cywilna i zarządzanie kryzysowe a edukacja społeczeństwa w zakresie ochrony ludności*, W: *Katastrofy naturalne i cywilizacyjne. Zagrożenia i reagowanie kryzysowe*. Praca zbiorowa pod red. Mariana Żubra, Wrocław 2006.
7. Z. Kwasowski: *Bezpieczeństwo w kształceniu nauczycieli*, W: *Bezpieczeństwo i prawa człowieka. Edukacja do bezpieczeństwa i praw człowieka*. Praca

- zbiorowa pod red. M. Ożóg-Radew, R. Rosy, cz. 2. Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2004.
8. R. Stępień (red.): Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP. Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 1998.
 9. A. Papuziński: Filozofia zrównoważonego rozwoju jako subdyscyplina badań filozoficznych. *Problemy ekorozwoju. Studia filozoficzno-socjologiczne* 2007, nr 2, s. 35.
 10. E.A. Wesołowska, A. Szerauc (red.): Patriotyzm, obronność, bezpieczeństwo. Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2002.
 11. M. Staszczak: Edukacja dla bezpieczeństwa – inwestycją w przyszłość, s. 87–88, W: *Bezpieczeństwo i prawa człowieka. Edukacja do bezpieczeństwa i praw człowieka*. Praca zbiorowa pod red. M. Ożóg-Radew, R. Rosy, cz. 2. Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2004.
 12. J. Szewczyk: Nowoczesne środki dydaktyczne w upowszechnianiu wiedzy w zakresie edukacji dla bezpieczeństwa. *Edukacja dla Bezpieczeństwa* 2006, nr 1 (27), s. 22–23.
 13. K. K. Zaczek-Zaczyński: O skuteczności wdrażania i zarządzania szkolną edukacją dla bezpieczeństwa. *Edukacja dla Bezpieczeństwa* 2006, nr 3 (29), s. 10–12.

SUMMARY

st. kpt. dr Izabella GRABOWSKA-LEPCZAK

kpt. mgr Monika TRYBÓN

kpt. mgr inż. Marek KWIATKOWSKI

TRANSFORMATION AND PERSPECTIVES ON DEVELOPMENT OF EDUCATION FOR SOCIETY IN CASE OF SECURITY IN POLAND

Education of the society regarding security is in fact the cheapest and the most effective form of preventing the dangers. It constitutes fundamental way of building population's safety. It also has a great influence upon the attitudes, values, knowledge and skills required for proper behavior in case of danger.

Education is one of the basic ways of shaping the society. Behaviors, attitudes and knowledge, which together constitute people's consciousness – all depend on the level of education. Education for security is a ceaseless process embracing a set of actions, to which belong:

- Conveying the knowledge relating to the occurrence of dangers.
- Shaping “safe” behaviors and attitudes.
- Realizing the scale and types of needs in difficult situations.
- Developing the feeling of responsibility for undertaking particular actions.
- Forming proper behaving habits in hazardous situations.